

نوع مقاله: ترویجی

تحلیل فقهی - حقوقی مصوبات رمزارز با تأکید بر دو قاعده «نفی سبیل» و «محرومیت زدایی»

arzanian72@gmail.com

نسترن ارزانیان / دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری

زهرا هادی‌زاده اصفهانی / دانشجوی دکتری مدیریت دولتی دانشگاه جامع امام حسین (ع)

zahrahadizadeh313@yahoo.com

orcid.org/0009-0008-5419-4425

ghamamy@isu.ac.ir

سیدمحمد مهدی غمامی / استادیار دانشکده حقوق دانشگاه امام صادق (ع)

https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۲۳ - پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۱۰

چکیده

در حال حاضر که جهان با مفاهیم نوظهوری نظیر «رمزارزها» روبه‌رو شده، دولت‌ها - از جمله جمهوری اسلامی ایران - اقدام به تعیین چارچوب‌های قانونی برای به رسمیت شناختن این پدیده نموده‌اند. مستفاد از اصل (۹) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، هیچ کس نمی‌تواند به تمامیت ارضی کشور و استقلال سیاسی - اقتصادی آن خدشه وارد سازد. همچنین براساس بند (۱۲) اصل (۳) و اصل (۴۳) قانون اساسی، پی‌ریزی اقتصادی صحیح و عادلانه همراه با رعایت ضوابط اسلامی، در جهت رفع فقر و محرومیت‌زدایی از وظایف دستگاه‌ها، نهادهای حاکمیتی و قوانین و مقررات است. بررسی مفهومی و فنی رمزارزها نشان می‌دهد این پدیده ویژگی‌هایی دارد که می‌تواند با دو قاعده «نفی سبیل» و «محرومیت‌زدایی» در قفه و قانون اساسی در تعارض باشد. براساس اصول (۸۵) و (۱۷۰) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قواعد فقهی و قانونی دو مبنای اساسی برای تعیین مشروعیت محتوای مقررات دولتی به‌شمار می‌آیند. بررسی مصوبات دولت در حوزه رمزارزها نشان می‌دهد که اقدامات صورت‌گرفته منطبق بر سازوکارهای قانونی و حقوقی نیست. پژوهش حاضر با هدف تحلیل فقهی - حقوقی مصوبات رمزارز و همچنین ارائه راهکار در زمینه مواجهه درست با این پدیده نوظهور به نگارش درآمده است. مرقومه حاضر به شیوه توصیفی تحلیلی مرقوم شده و داده‌های آن به وسیله روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است.

کلیدواژه‌ها: رمزارز، مصوبات دولت، مراجع نظارتی، قاعده «نفی سبیل»، قاعده «محرومیت‌زدایی».

مقدمه

«رمزارز» یا «کریپتوکارنسی» (cryptocurrency) در سال‌های اخیر بسیار مدنظر قرار گرفته و دولت‌ها درصد اتخاذ تدابیر و سازوکارهای قانونی برای محدودیت یا گسترش آن هستند. جمهوری اسلامی ایران نیز از جمله کشورهایی است که به دنبال بررسی رمزارز است تا اقدامات قانونی در این زمینه انجام دهد. سیاست‌نامه بانک مرکزی مصوب ۱۳۹۷ و دستورالعمل وزارت صنعت، معدن و تجارت مصوب ۱۳۹۸ دو مصوبه مهم دولتی در این زمینه هستند که به لحاظ محتوایی همخوانی ندارند. با توجه به ماهیت و ویژگی‌هایی که رمزارزها دارند، چنانچه سیاست‌های قانونی درستی برای بهره‌برداری از آنان اتخاذ نگردد، استفاده از آنها می‌تواند تعارض جدی با دو قاعده «نفی سبیل» و «محرومیت‌زدایی» داشته باشد. از سوی دیگر بررسی مصوبات دولتی در این زمینه نشان می‌دهد ایرادات اساسی قانونی به آن وارد است. به همین سبب لازم است اقداماتی جدی در جهت نظارت بر این مصوبات صورت بگیرد.

چون دولت‌های متخاصم و بیگانه از بدو انقلاب همواره درصد نفوذ به مرزهای حاکمیتی ایران بوده‌اند، براساس قاعده «نفی سبیل» در صورتی که مفهومی همچون «رمزارز» منجر به نفوذ و رصد بیگانه در کشور شود، لازم است اقدامات جدی در جهت محدودیت این پدیده صورت گیرد. علاوه بر آن رمزارز ضمن ایجاد بستر ارتکاب جرایم گوناگون، عاملی مخاطره‌آمیز در ایجاد اختلال در نظام اقتصادی کشور است. اگر به تدریج موجب تشدید شکاف طبقاتی شود، این اتفاق برخلاف قاعده «محرومیت‌زدایی» نیز هست و در این صورت باید انتظار داشت تا مراجع نظارتی صالح بر مصوبات دولت، تصمیمات مناسبی اتخاذ کنند.

۱. پیشینه بحث

پژوهش‌های گوناگونی درباره تعارض رمزارزها با قواعد فقهی به نگارش درآمده است. برای مثال: سلیمانی‌پور و همکاران (۱۳۹۶) معتقدند: براساس قاعده «لاضرر»، «اتلاف»، «احترام» و «رعایت مصلحت» ضروری است تا جریان پول‌های مجازی در اقتصاد واقعی به دقت بررسی گردد. از نظر میرزاخانی و سعدی (۱۳۹۷) استفاده از رمزارزها به سبب عدم مالیت ثمن، اکل مال به باطل، سفهی و غرری بودن معامله، اختلال نظام و «لاضرر»، از نظر فقهی با اشکال روبه‌روست. از سوی دیگر نتایج بررسی فقهی خردمند (۱۳۹۸) نشان می‌دهد در استفاده از رمزارزها، علاوه بر اکل مال به باطل، غرری بودن معامله، متضرر شدن خریداران، اشکالات گوناگونی همچون پولشویی، حباب ارزی بودن بیت‌کوین، کاهش ارزش پول، عدم هویت پولی و کالایی وجود دارد و به علت استفاده از رمزارز در سفارش‌های مجرمانه و لزوم مقابله با آن از باب وجوب مقدمه واجب و نهی از اعانت بر اثم، معامله با آن صحیح نیست.

به همین دلیل در این مقاله دو جنبه فقهی «نفی سبیل» و «محرومیت‌زدایی» استفاده از رمزارز که در پژوهش‌های پیشین کمتر بدان توجه شده، به تفصیل بررسی گردیده است.

هدف پژوهش حاضر در جهت تحلیل فقهی - حقوقی مصوبات رمزارز در قالب گزاره‌های ذیل تبیین می‌گردد:
نخست. تبیین تعارض‌های موجود میان رمزارزها با دو قاعده فقهی و قانونی «نفی سبیل» و «محرومیت‌زدایی»؛

دوم. امکان‌سنجی صلاحیت دولت در تصویب مصوبات رمزارز؛

سوم. تحلیل قانونی متن مصوبات؛

چهارم. شناسایی صلاحیت مراجع ناظر بر مصوبات دولتی.

۲. بررسی مفهومی و فنی «رمزارز»

به باور برخی از محققان، طرح نخستین رمزارزها توسط دیوید چام (David Lee Chaum) و استفان برزند (Stefan Brands) در سال ۱۹۸۳ مطرح گشته است (میرزاخانی، ۱۳۹۶، ص ۳)؛ اما زنجیره‌های بلوکی بستر رمزارزها در سال ۱۹۹۱ م توسط استوارت هابر (Stuart Haber) و اسکات استورنتا (Scott Stornitta) معرفی شد. رمزارز «بیت‌کوین» نیز طی مقاله‌ای به‌وسیله شخصی نامعلوم به نام ساتوشی ناکاماتو (Satoshi Nakamoto) در سال ۲۰۰۹ مطرح شد (سلیمانی‌پور و همکاران، ۱۳۹۶).

رمزارزها بر بستری به نام «زنجیره‌های بلوکی» یا «بلاکچین» تولید و منتشر می‌شوند. «زنجیره بلوکی» پایگاه داده توزیع‌شده است که فهرستی حاوی سوابق در حال رشد را به صورت «بلاک» در خود ضبط نموده، آنها را از خطرات احتمالی نگه می‌دارد (ارزانیان، ۱۳۹۶).

هر بلاک شامل برجسب زمان یا «تایم استمپ» (Time Stamped) است که به وسیله پیوندی به بلاک قبلی متصل می‌گردد (دهرویه سمنانی، ۱۳۹۶، ص ۱۰). هر بلاک امضای رمزنگاری‌شده منحصر به فردی از بلاک پیشین دارد و بدین صورت رکورد ایمنی فراهم شده است (لیخوتا، ۲۰۱۷، ص ۳۱). زنجیره بلوکی به‌گونه‌ای طراحی شده که نیازمند دخالت شخص یا نهاد ثالثی نیست (رجبی و فریور، ۱۳۹۶، ص ۵). به همین سبب به «زنجیره خودانتظام» نیز مشهور است.

زنجیره بلوکی به دو قسم عمومی (Public blockchain) و خصوصی (Private blockchain) تقسیم شده است؛ بدین شرح که در زنجیره بلوکی عمومی، دسترسی برای همگان آزاد است و هر شخصی که حسابی (اکانتی) در این زنجیره داشته باشد، می‌تواند از امکانات آن بدون هیچ محدودیتی استفاده کند. بهترین مثال برای این نوع زنجیره بلوکی، رمزارزها هستند (دهرویه سمنانی، ۱۳۹۶، ص ۱۱).

زنجیره بلوکی خصوصی نیز با محدودیت‌هایی مواجه است که عموم اشخاص نمی‌توانند از آن استفاده نمایند (امری، ۲۰۱۵، ص ۳۸). برای نقل و انتقال رمزارزها در این ساختار به کیف پول دیجیتال نیاز است که کیف پول مذکور با دو کلید خصوصی (Digital wallet) و کلید عمومی (Public Key) فعالیت می‌کند (دیتو، ۲۰۱۸، ص ۲).

«کلید عمومی» برای نشانی و پیوند کیف پول طراحی شده که همانند نشانی پست الکترونیکی برای ارتباط با دو طرف است و در اختیار همه کاربران - که به «گره» (Node) نیز مشهورند - قرار می‌گیرد (صیادمعروف و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۳).

«کلید خصوصی» رمز ورود دسترسی شخص به حساب کاربری وی محسوب می‌شود و باید تدابیر لازم در جهت صیانت و حفاظت از دارایی‌های مجازی خود را انجام دهد (ارزانیان، ۱۳۹۸).

غیرمتمرکز بودن زنجیره بلوکی به معنای آن است که اطلاعات در تمام بلاک‌ها جاری می‌شوند و در نقطه کانونی خاص متمرکز نیستند (گوپتا، ۲۰۱۷، ص ۳۰). تا پیش از مطرح شدن زنجیره بلوکی مبرهن بود که داده‌های دیجیتالی به راحتی قابل نسخه برداری و کلاهبرداری بود و چنین مشکلاتی با عنوان «دابل اسپند» (Double Spend) مطرح گشت (پنگ، ۲۰۱۳، ص ۱۰). مضمون آن چنین است که کاربر، هر داده‌ای برای طرف مقابل خود می‌فرستاد، نسخه اصلی آن را حفظ و نسخه‌ای از آن را ارسال می‌نمود. برای حل چنین مشکلی، نیازمند وجود شخص ثالث و قابل اعتمادی (نظیر بانک مرکزی) بود. از این رو برای تحصیل این امر زنجیره بلوکی مطرح شد. با توجه به مطالب بیان شده، «رمزارز» به معنای «ارز رمزنگاری شده» است که بدون حضور و دخالت شخص ثالثی همچون بانک، خرید و فروش، و نقل و انتقال می‌گردد (لمیو، ۲۰۱۶، ص ۱۱۱).

رمزارزها از معایب و مزایایی برخوردارند که مشروعیت بخشیدن آن را با چالش‌هایی فراوان همراه ساخته است. از جمله مزایای این فناوری می‌توان به سهولت در پرداخت، ارز بین‌المللی در مبادلات، پیاده‌سازی طرح دولت الکترونیک، پرداخت سریع و کارمزد اندک اشاره نمود. برخی از تحلیلگران اقتصاد سیاسی بر این باورند که رمزارزها قابلیت دور زدن تحریم‌های ظالمانه غربی را نیز دارند (نواب‌پور و همکاران، ۱۳۹۷).

افزون بر این، رمزارزها از معایبی نیز برخوردارند که این پدیده نوظهور را به چالش می‌کشاند. از جمله معایب این فناوری می‌توان به نوسانات شدید قیمت، بی‌هویتی یا گمنام بودن دو طرف معامله (بهره‌مند و عامری‌ثانی، ۱۳۹۸)، امنیت، برق مصرفی بالا، ارتکاب جرایمی همچون پولشویی، سرقت، کلاهبرداری، قابلیت نفوذپذیری بیگانگان (دیون شوارتر و همکاران، ۲۰۱۹، ص ۷)، ایجاد بی‌ثباتی اقتصادی، ایجاد بی‌نظمی در جامعه، پیچیدگی فنی و عدم شناخت درست عموم جامعه از چیستی و کاربرد آن اشاره نمود.

۳. قاعده «نفی سبیل»

قاعده «نفی سبیل» از مهم‌ترین اصول و ابواب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به‌شمار می‌آید. حفظ استقلال جمهوری اسلامی ایران در تمام ابعاد آن، بر عهده نهادها و قوانین مصوب است. از این رو مفهوم بدیع «رمزارز» با توجه به اینکه ساحتی جدید پیش‌روی قانونگذار ایران قرار داده است، باید از منظر قانون اساسی بررسی گردد. این قاعده جایگاه ویژه‌ای در فقه شیعه دارد. روح قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز وامدار قاعده «نفی سبیل» است و در اصول مهمی همچون بند (۸) اصل (۲)، اصل (۴۳)، اصل (۱۵۲) و اصل (۱۵۳) از قانون اساسی منعکس شده است.

قاعده «نفی سبیل» به معنای صیانت و حفاظت از استقلال و عزت دین مبین اسلام و مسلمانان در تمام ابعاد (همچون سیاسی، اقتصادی و فرهنگی) در مقابل نفوذ و سلطه‌گری بیگانگان است (رضایی و هاشمی، ۱۳۹۷).

تدوین مقررات و قوانین در جامعه اسلامی باید با تأکید بر حفظ این قاعده صورت پذیرد و قوانین جمهوری اسلامی ایران در قالب قاعده «نفی سبیل» تصویب و به پاسداشت و صیانت از استقلال همه‌جانبه کشور، نفی سلطه‌گری و نفی نفوذ بیگانگان بپردازد (زارعی و ذکی، ۱۳۹۰)؛ زیرا هدف از زمامداری اسلامی سیر الی‌الله است و پیاده‌سازی احکام الهی در جامعه اسلامی است. قاعده «نفی سبیل» با راهبردهای سیاست خارجی نیز ارتباط دارد و نشانگر جهت‌گیری‌های کلی نظام اسلامی است.

جمهوری اسلامی ایران باید علاوه بر تصویب و اجرایی نمودن قوانین متناسب با قاعده «نفی سبیل» به دنبال سیاست‌گذاری و حفظ استقلال همه‌جانبه خود در سیاست خارجی نیز باشد و چهره واقعی قاعده «نفی سبیل» را به منصفه ظهور برساند (نوائی لواسانی، ۱۳۹۶).

در قانون اساسی فارغ از اصول بیان‌شده، اصولی نظیر ۲، ۳، ۹، ۲۶، ۴۳، ۵۶، ۷۷، ۸۳، ۱۳۹، ۱۴۳، ۱۴۵، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۷۶ و ۱۷۷ به صورت مستقیم و غیرمستقیم بیانگر مفهوم استقلال همه‌جانبه است. در واقع استقلال از منظر مقنن قانون اساسی با شاخص «نفی سلطه» تبیین گشته است؛ زیرا به نظر مقنن سلطه منجر به محروم کردن کشور و عدم آزادی ملت خواهد شد (غمامی و همکاران، ۱۳۹۷).

در کنار قاعده «نفی سبیل» آیاتی همچون «فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا» (نساء: ۱۳۹) وجود برتری و عزت اسلام و مسلمانان بر کافران متعین شده و آیاتی همچون «لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ» (آل عمران: ۲۸) مستند عدم ولایت کافران بر مسلمانان دانسته شده است. مطابق اصل (۴) تمام قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی و سیاسی و غیر آن باید براساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر اطلاق یا عموم همه اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است.

با عنایت به مطالب فوق، حفظ استقلال جمهوری اسلامی در تمام ابعاد آن، برعهده نهادهای و قوانین مصوب است. از این رو مفهوم بدیع «رمزارز» با توجه به اینکه ساختی جدید پیش‌روی قانون‌گذار ایران قرار داده است، باید از منظر قانون اساسی بررسی گردد.

همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، «رمزارز» پول مجازی است که براساس الگوریتم‌های پیچیده ریاضی تولید می‌شود و از فناوری رمزنگاری شده بهره می‌برد که براساس آن، دو طرف بدون وجود شخص ثالث، رمزارز معینی را مبادله می‌کنند.

درخور توجه است که در این مبادلات هویت اشخاص نامعلوم و کاملاً ناشناس است و این اولین هشدار در رابطه با رمزارزها قلمداد می‌شود؛ زیرا برخی بر این باورند که اصل «شفافیت» به وسیله فناوری زنجیره بلوکی و رمزارزها تأمین شده است و کاربران می‌توانند اطلاعات مدنظر را بدون هیچ محدودیتی مشاهده نمایند (سات، ۲۰۱۶، ص ۸۶).

در این باره باید گفت: اصل «شفافیت» و تأمین آن توسط رمزارزها با چالشی به نام «بی‌هویتی دو طرف آن» مواجه است؛ زیرا در تمام معاملات جهانی اصل بر شناخت و شناسایی کامل دو طرف معامله است. افزون بر این، با ایجاد برخی از ابزارهای پنهان‌کننده همانند «تور» (Tor) و «بیت‌کوین میکسرز» (Bitcoin mixers) تمام سوابق تراکنش‌های رمزارزی همچون بیت‌کوین قابلیت پنهان کردن دارند و نه تنها طرف معامله، بلکه هیچ شخص دیگری نیز امکان رصد و نظارت تراکنش مدنظر را نخواهد داشت (بوم و همکاران، ۲۰۱۵، ص ۲۱۷؛ ارزانیان، ۱۳۹۶).

به همین سبب در این زمینه استقلال همه‌جانبه جمهوری اسلامی ایران در پرتو اصول مهمی همچون اصل (۲)، (۱۵۲) و (۱۵۳) قانون اساسی می‌تواند در معرض خطر قرار گیرد. زمانی که تراکنش‌های رمزارزها قابلیت پنهان شدن داشته باشند، عملاً رصد و نظارت بر این فضا با دشواری بسیاری مواجه بوده و در نتیجه احتمال خدشه به ثبات اقتصادی کشور محتمل است. علاوه بر این مطابق اصل (۱۵۶) قانون اساسی، قوه قضاییه وظیفه حفظ و صیانت از حقوق شهروندان و جامعه را برعهده دارد. از این رو با مجهول‌الیه شدن دو طرف معامله و پنهان کردن تراکنش‌ها، در صورت وقوع جرم، قوه قضاییه با مشکلات عدیده‌ای همچون ناشناس ماندن مرتکب، فقدان ادله کافی و انتساب آن به مرتکب مواجه خواهد شد، که به تفصیل به آنها اشاره خواهد شد.

همان‌گونه که بیان شد، در سال ۲۰۰۸، رمزارز «بیت‌کوین» به وسیله شخصی به نام ساتوشی ناکاماتو مطرح گردید. هویت این شخص نامعلوم و وی ناشناس است. برخی بر این باورند که ساتوشی ناکاماتو نام شخص یا گروهی در «کارگزاری امنیت ملی امریکا» (National Security Agency) است.

خبرگزاری *اینترسپت (Intercept)* اسنادی از *ادوارد اسنودن* منتشر نموده که مؤید همین موضوع است (کلسو، ۲۰۱۸). پرونده «*جاده ابریشم*» (Silk road) به خوبی این مسئله را تأیید می‌کند. در سال ۲۰۱۱ فروشگاه اینترنتی با نام «*جاده ابریشم*» (که از مجموعه وبگاه‌های *دارک وب* محسوب می‌شود) از طریق مبادلات بیت کوین مبادرت به پولشویی، خرید و فروش مواد مخدر و سایر فعالیت‌های مجرمانه دیگر نمود (بهره‌مند و عامری‌ثانی، ۱۳۹۸).

وبگاه مزبور از ابزار «*تور*» برای پنهان کردن مبادلات و تراکنش‌های خود استفاده کرد و بدین طریق به عادی‌سازی مجموعه فعالیت‌های خود پرداخت. نکته حائز اهمیت این است که دولت آمریکا در سال ۲۰۱۳ مرتکبان و تمام تراکنش‌های پنهان‌شده این وبگاه را شناسایی و آن را مسدود نمود (سات، ۲۰۱۶، ص ۸۲). تمام تراکنش‌های وبگاه *جاده ابریشم* به وسیله ابزار «*تور*» پنهان و همه عملیات این وبگاه عادی‌سازی شده بود! با عنایت به این مسئله، هیچ نهاد یا سازمانی نمی‌توانست به این اطلاعات دست یابد. حال این سؤال مطرح است که حاکمیت آمریکا چگونه به تراکنش‌های این وبگاه دسترسی پیدا کرد؟

به نظر می‌رسد در صورتی که هویت طرف معامله و سوابق تراکنش‌ها برای بیگانگان قابل دسترسی باشد، محتمل است که طرف بیگانه برای ضربه زدن به ذخایر رمزارز در کشور، بدون افشای هویت خود، مبادرت به خرید و فروش رمزارز نماید و تورم یا رکود رمزارز در مرزهای حاکمیتی کشور ایجاد کند. این مسئله یکی از زیربناهای حفظ استقلال اقتصادی کشور است.

پس از طرح مطالبی درباره وضعیت کنونی، این نکته قابل ذکر است که ارزش رسمی برای خرید رمزارزهای جهانی نظیر «*بیت کوین*»، «*اتریوم*» و «*آلت کوین*» تنها دلار است و بی‌شک در خریداری این رمزارزها، مقادیر زیادی دلار از خزانه کشور خارج می‌شود (نواب‌پور و همکاران، ۱۳۹۷).

۴. قاعده «*محرومیت‌زدایی*»

مطابق بند (۹) و (۱۲) اصل (۳) و اصل (۴۳) قانون اساسی، دولت موظف است با پی‌ریزی اقتصادی صحیح و عادلانه مطابق ضوابط اسلامی به منظور ایجاد رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن محرومیت، تلاش کند. در همین زمینه در بند (۷) اصل (۴۳) قانون اساسی، استفاده از علوم، فنون و تربیت افراد ماهر به نسبت احتیاج برای توسعه و پیشرفت اقتصاد کشور نیز باید در دستور کار دولتمردان قرار گیرد. از دیرباز تاکنون محرومیت‌زدایی و رفع فقر از مهم‌ترین سیاست‌های نظام جمهوری اسلامی ایران بوده است (فطرس و شهبازی، ۱۳۹۴)؛ زیرا اصول دین مبین اسلام فقر را برای جامعه اسلامی مطرود می‌داند (بساطیان و ظاهری اصل، ۱۳۹۰). آیات قرآنی و احادیث بسیاری در این باره وجود دارد. آیه شریفه ۶۰ سوره مبارکه «*توبه*» مؤید همین موضوع است: «*صدقات به تهیدستان و*

بینویان و متصدیان جمع‌آوری آنان... از جانب خداوند واجب است و خداوند دانای حکیم است». همچنین آیات شریفه ۱۷۷ و ۲۷۳ سوره «بقره» نیز به مسئله فقرزدایی تصریح دارد.

نظر شماره ۸۲/۳۰/۴۵۰۹ مورخ ۱۳۸۲/۷/۲۳ شورای نگهبان در رابطه با اساسنامه شرکت مادر تخصصی سرمایه‌گذاری‌های خارجی ایران، مصوب ۱۳۸۲/۶/۵ هیأت وزیران نیز مؤید این مسئله است که اطلاق ماده (۴) و تبصره آن و نیز برخی از بندهای ماده (۵) این اساسنامه چون بر رعایت قانون سرمایه‌گذاری خارجی تصریح نکرده است، بنابراین از این لحاظ مغایر با اصول متعددی، نظیر بندهای (۵)، (۹) و (۱۲) اصل (۳) و دیگر اصول شناخته شده است (فتوحی، ۱۳۹۳، ص ۹۳).

با توجه به نوسان شدید قیمت رمزارزها، استفاده از آن برای اشخاصی که از طبقات متوسط یا ضعیف کشور اقدام به خرید یا فروش مقادیر رمزارز می‌نمایند، به سبب تغییرات شدید قیمت، احتمال ضرر برای آنان زیاد است؛ زیرا افزایش یا کاهش قیمت رمزارزها با کسانی است که مقادیر بیشتر و سهم بیشتری در این‌گونه معاملات دارند و عملکرد آنان تعیین‌کننده قیمت است. با نظر به بند (۹) قانون اساسی به منظور از بین بردن تبعیض ناروا و بی‌عدالتی، همچنین مطابق بند (۱۲) اصل (۳) و اصل (۴۳)، لازم است به منظور محرومیت‌زدایی که از اصول بنیادین انقلاب اسلامی است، پی‌ریزی اقتصادی صحیح مبتنی بر ضوابط اسلامی صورت بگیرد.

از دیگر بندهای مرتبط با موضوع در اصل (۴۳) قانون اساسی بند (۷) است که مطابق آن دولت مکلف به استفاده از علوم، فنون و تربیت افراد ماهر برای توسعه و پیشرفت اقتصاد کشور است. مقام معظم رهبری نیز مکرر بر تربیت جوانان متخصص در صنایع گوناگون، به‌ویژه صنایع دانش‌بنیان تأکید کرده است (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۸).

برای تحقق این مهم، نیاز است کارآفرینی صورت گیرد و شرکت‌های دانش‌بنیان و صنایع گوناگون پررونق شوند. از این‌رو صنعت «ماینینگ» (Mining) و استخراج رمزارز باید بررسی گردد. یکی از راه‌های تحصیل رمزارز - برای مثال بیت‌کوین - استخراج آن است. استخراج رمزارز بیت‌کوین مستلزم حل معادلات نسبتاً پیچیده ریاضی است تا شبکه به عنوان پاداش (Block Reward) به استخراج‌کننده یا «ماینر» (Miner) بیت‌کوین تقدیم نماید. لیکن در حال حاضر، با توجه به نحوه بهره‌برداری از آن در کشور مشکلاتی وجود دارد؛ از جمله بحث استقلال و محرومیت‌زدایی که پیش‌تر بررسی شد و بحث برق مصرفی بالا که صنعت برق کشور را با دشواری و هزینه‌گزار همراه خواهد ساخت.

از سوی دیگر، صنعت «ماینینگ» تا حد زیادی می‌تواند از ورشکستگی نیروگاه‌های کوچک برق جلوگیری کند؛ زیرا آنان می‌توانند برق تولیدی خود را با قیمت بالاتری بفروشند. البته لازم به ذکر است که چگونگی بهره‌برداری و مبادله آنها در نتایج و آثار، بسیار تعیین‌کننده خواهد بود. برای مثال، در صورتی که بتوان آن را در مبادلات خارجی به کار برد، نه تنها به استقلال لطمه‌ای وارد نمی‌سازد، بلکه موجب تقویت آن نیز می‌گردد.

۵. تحلیل حقوقی مصوبات رمزارز

در خصوص رمزارزها تنها چند دستورالعمل و بخش‌نامه صادر گردیده که بعضاً پس از مدتی توسط مسئولان ذی‌ربط لغو شده است. برای مثال، بانک مرکزی در بخش‌نامه ۱۳۹۷/۲/۲ تمام معاملات رمزارزها، اعم از خرید، فروش و انتقال آن را برای تمام شعب و واحدهای تابعه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری و صرافی‌ها ممنوع اعلام کرد. از سوی دیگر، دولت واردات تجهیزات استخراج رمزارزها و همچنین استخراج آن را به طور عمومی آزاد اعلام نموده است! در همان سال بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران سندی با عنوان «الزامات و ضوابط فعالیت در حوزه رمزارزها» تصویب کرد و در آن به تعریف مفاهیم پایه رمزارزها و سیاست‌های اجرایی مربوط به آن پرداخت و در ضمن، اعلام نمود که از بخش‌نامه پیشین خود عدول کرده است. در تصویب سند نامبرده، شتاب‌زدگی به چشم می‌خورد؛ زیرا در صفحه (۷) این سند آمده است: «بانک مرکزی در قبال رمزارز جهانی هیچ‌گونه مسئولیتی نخواهد داشت». به نظر می‌رسد بدون در نظر گرفتن فلسفه مصوبه مذکور، اقدام به تصویب آن شده است.

افزون بر این، دستورالعملی مبنی بر صدور جواز تأسیس و پروانه بهره‌برداری برای استخراج رمزارز به شماره ۱۰/۵۰۰۹ در تاریخ ۱۳۹۸/۵/۱۳ توسط وزیر صنعت و معدن و تجارت تصویب گردید که به موجب آن موضوعات زیر در شش بند تعیین تکلیف شدند:

الف) استفاده از رمزارز با قبول مسئولیت خطرپذیری از سوی معامله‌کنندگان؛

ب) استخراج رمزارز با اخذ مجوز از وزارت صنعت، معدن و تجارت؛

ج) استقرار واحدهای استخراج مطابق استانداردهای سازمان ملی استاندارد ایران؛

د) تعرفه‌گذاری برق و گاز و نحوه تأمین، محاسبه قیمت، شرایط بهره‌برداری و مجوز استفاده از منابع؛

هـ) الزام به همکاری دیگر نهادها، همچون وزارتخانه‌های ارتباطات، فناوری اطلاعات و اطلاعات، استانداردها

و فرمانداری‌ها؛

و) تعرفه‌گذاری مالیاتی و صنعتی محسوب کردن و وضع مالیات با نرخ صفر درصد.

مطابق اصل (۱۳۸) صلاحیت‌های سه‌گانه دولت در زمینه وضع تصویب‌نامه و آیین‌نامه در جهت انجام وظایف اداری، تأمین اجرای قوانین و تنظیم سازمان‌های اداری است. بدین‌روی دولت صلاحیتی برای ورود به حوزه شناسایی و استفاده پدیده نوظهور «رمزارزها» ندارد؛ زیرا این مصوبه، نه در حیطه اجرای قانونی است و نه مربوط به تنظیم امور داخلی دولت، و به‌تنهایی یک قانونگذاری محسوب می‌شود.

البته عدم استناد دولت به قوانین عادی نیز مؤید خروج از صلاحیت و اختیارات دولت است. مطابق تبصره (۳) ماده (۷) قانون «مبارزه با قاچاق کالا و ارز» دولت مقررات مربوط به ارز را مشخص می‌کند، درحالی‌که اولاً، رمزارزها به معنای دقیق کلمه «ارز» نیستند و البته اگر به تسامح رمزارزها را بتوان ارز محسوب کرد، با توجه به

اقسام گوناگون آن، از وضعیت مشابهی برخوردار نیستند. از سوی دیگر وجود بخش‌نامه و دستورالعمل‌های متناقض نیز حاکی از عملکرد ضعیف دولت در شناسایی و چارچوب‌سازی برای رماراز است.

جدای از عملکرد متناقض دولت در قانونی کردن رمارازها، مصوبه موجود به لحاظ قانونی خالی از اشکال نیست. در مصوبه مزبور بین انواع رمارازها تفکیکی انجام نشده و حکم کلی داده شده است و این حقوق ذی‌نفعان، به‌ویژه دارندگان پول الکترونیک را تهدید می‌کند. با در نظر گرفتن اینکه ماهیت رمارازهای موضوع این مصوبه که نیاز به استخراج دارند، کالا است، براساس مواد (۳۰) و (۳۱) قانون مدنی، دولت حق ممنوع کردن استفاده از این کالا را ندارد، مگر اینکه قانونی بر ممنوعیت استفاده از این کالا تصریح کند.

براساس بند دوم و ششم که مراکز استخراج رمز ارز را صنعتی در نظر گرفته، از حیث عدم تصریح به لزوم رعایت ماده (۱۱) قانون «هوای پاک» و تبصره آن و سایر الزامات قانون مذکور، مغایر قانون است.

در بند چهارم مصوبه، تعرفه‌گذاری در خصوص نیروگاه‌های خصوصی استخراج ارز دیجیتال (ماینینگ) خارج از شبکه، به سبب مدیریت امر خصوصی مغایر بند «الف» ماده (۳) قانون «اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی» است. علاوه بر ایراد یادشده در بند اخیر، وفق بند «ب» ماده (۱) قانون «هدفمند کردن یارانه‌ها»، تعیین قیمت گاز نیازمند رعایت الزاماتی است که به رعایت آن تصریح نشده و از این حیث، مزیت نسبی و رقابتی تولیدکنندگان ایرانی را از دست داده است.

از سوی دیگر با توجه به اینکه به دستگاه‌های اجرایی اجازه قطع و جمع‌آوری انشعاب اخذ شده توسط کاربر را می‌دهد، مغایر قانون «مجازات استفاده‌کنندگان غیرمجاز از آب، برق، تلفن، فاضلاب و گاز» است؛ زیرا این قانون نداشتن انشعاب یا انشعاب غیرمجاز را مجازات می‌کند و در هر صورت، امکان قطع و جمع‌آوری را به دستگاه‌های اجرایی نمی‌دهد.

اصل پنجاه و یکم قانون اساسی مقرر می‌دارد:

هیچ نوع مالیاتی وضع نمی‌شود، مگر به موجب قانون. موارد معافیت و بخشودگی و تخفیف مالیاتی به موجب قانون مشخص می‌شود.

بنابراین فارغ از اینکه مراکز استخراج رمارازها می‌توانند واحدهای پژوهشی دانش‌بنیان باشند که از معافیت مالیاتی بهره‌مند هستند، تبصره این بند از حیث اینکه وفق ماده (۱۳۲) قانون «مالیات‌های مستقیم»، دولت درباره همه واحدهای تولیدی دارای پروانه می‌تواند در بازه‌های زمانی مشخص ۵ و ۱۰ ساله اقدام به محاسبه مالیات صفر کند، هم از حیث قلمرو که منوط به واحدهای تولیدی اقدام‌کننده به بازگشت سرمایه شده و هم از حیث زمانی مغایر قانون است.

از سوی دیگر مطابق متن مصوبه برای اخذ مجوز صنعت استخراج یا «ماینینگ» رماراز، نیاز به کاربری صنعتی است و این صرفاً در شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب و یا مناطق آزاد تجاری - صنعتی و ویژه اقتصادی و

نیروگاه‌ها امکان‌پذیر است. بدین‌روی برای اخذ پروانه و مجوزهای لازم، در سامانه «بهین‌یاب» اقدام به بارگزاری مدارک می‌کنند و بعد از سپری شدن تمام مراحل، جواز تأسیس «ماینینگ» صادر می‌گردد.

بنابراین با عنایت به محتوای دستورالعمل فوق به نظر می‌رسد برای اخذ مجوز و پروانه استخراج، شرایط سنگینی پیش‌بینی شده است. قابل ذکر است که براساس مصوبه هیأت وزیران، بهره‌برداری و استفاده از رمازرز، با پذیرش مسئولیت خطرپذیری از سوی سرمایه‌گذاران انجام می‌شود و مشمول هیچ‌گونه حمایت و ضمانت از سوی دولت و بانک مرکزی نخواهد بود. با امعان نظر به مصوبات مذکور، مسلم است که دولت صرفاً درصدد مشروعیت‌بخشی به رمازرزهای جهانی است و در قبال چنین عملکردی، هیچ‌گونه تضمینی به صاحبان این کار نمی‌دهد. افزون بر این، ضمن تصویب مصوبات مذکور، بار مسئولیت و جمیع عواقب آن را از خود سلب نموده است.

۶. صلاحیت مراجع ناظر بر مصوبات دولتی

مصوبات قوه مجریه یک تصمیم عام‌الشمول دولتی است و منظور از نظارت بر مصوبات دولت، در این بخش، نظارت نهادهای حکومتی است. هیأت وزیران به‌منزله بزرگ‌ترین مرجع وضع آیین‌نامه‌ها و تصویب‌نامه‌های دولتی، نقش مهمی در اداره امور کشور ایفا می‌کند و در این زمینه اختیارات فراوانی دارد. اما با توجه به وسعت اختیار هیأت وزیران در این زمینه و اهمیت بسیار آن در سرنوشت کشور و به منظور جلوگیری از هر نوع بی‌قانونی و سوءاستفاده از قدرت، باید بر این مصوبات نظارت دقیقی صورت گیرد (پروین و پیشت، ۱۳۹۴).

در ادامه، ضمن بررسی نهادهایی که به نوعی و براساس قانون صلاحیت نظارت بر مصوبات دولت را دارند، نقش «دیوان عدالت اداری» به‌عنوان تنها نهاد نظارتی که در حال حاضر صلاحیت و امکان ابطال مصوبات دولت در حوزه رمازرز را دارد، تبیین می‌گردد.

۱-۶ نظارت اداره (اداری)

پایش (کنترل) اداره توسط خود اداره، نوعی خودپایشی است و هدف از آن اطمینان از عملکرد و روند صحیح اداری از حیث مطابقت اعمال اداری با قواعد و مقررات و از جهت کارایی آن است. در نهایت، این پایش باید محرز سازد که آیا اداره توانسته است به خوبی وظایف خود را در حیطه‌های گوناگون ایفا نماید یا خیر؟ (امامی و استوارسنگری، ۱۳۹۳، ج ۲، ص ۱۴۹).

«نسخ اعمال اداری» به‌معنای از بین بردن آثار عمل اداری نسبت به آینده است و از این نظر با ابطال، متفاوت است. با توجه به اینکه با نسخ اعمال اداری، آثار گذشته آن پابرجاست، این مسئله کمتر محل تردید و اشکال قرار گرفته است. به عبارت دیگر، دست اداره در نسخ اعمال اداری یک‌طرفه عام‌الشمول مانند

آیین‌نامه‌ها به طور معمول باز است و اداره می‌تواند با توجه به تغییر اوضاع و احوال و یا با توجه به مصالح جدید، اعمال مزبور را اصلاح یا نسخ کند (آقای طوق و لطفی، ۱۳۹۸، ص ۲۸). اما رویکرد قوه مجریه از زمان تصویب سیاست‌نامه بانک مرکزی در حوزه رمزارز نشان می‌دهد با وجود تمام انتقاداتی که نسبت به ارزش دیجیتال وجود دارد، نه تنها دولت از تصمیمات خود عدول نخواهد کرد، بلکه آن را بیش از پیش به رسمیت خواهد شناخت.

۲-۶. نظارت رئیس مجلس شورای اسلامی (سیاسی)

مجلس شورای اسلامی از راه‌های گوناگون بر دولت نظارت می‌کند که یکی از آنها نظارت رئیس مجلس بر مصوبات دولتی است. این فرایند در جهت تضمین قانونی بودن مصوبات دولت طراحی شده است (آقای طوق و لطفی، ۱۳۹۸، ص ۲۶۱). براساس اصل ۱۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران:

... تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های دولت و مصوبات کمیسیون‌های مذکور در این اصل، ضمن ابلاغ برای اجرا، به اطلاع رئیس مجلس شورای اسلامی می‌رسد تا در صورتی که آنها را برخلاف قوانین بیابد، با ذکر دلیل برای تجدیدنظر به هیئت وزیران بفرستد.

همچنین بخشی از اصل (۸۵) قانون اساسی مقرر می‌دارد:

... مصوبات دولت نباید مخالف قوانین و مقررات عمومی کشور باشد و به منظور بررسی و اعلام عدم مغایرت آنها با قوانین مزبور، باید ضمن ابلاغ برای اجرا، به اطلاع رئیس مجلس شورای اسلامی برسد.

چون این نظارت در مراحل ابتدایی تصویب آیین‌نامه‌ها و سایر مقررات دولتی وجود دارد، با توجه به اینکه مدت زمانی طولانی از اجرایی شدن مصوبات دولتی در حوزه رمزارز گذشته و این مقررات از دسترس مجلس عبور کرده است، نمی‌توان انتظار داشت اقدامی در جهت ابطال این مصوبات از سوی مجلس صورت گیرد.

۳-۶. نظارت سازمان بازرسی کل کشور

تبصره (۲) بند «د» ماده (۲) قانون «تشکیل سازمان بازرسی کل کشور» مصوب ۱۳۹۳ مقرر داشته است:

گزارش‌های بازرسی در ارتباط با آیین‌نامه و تصویب‌نامه و بخش‌نامه و دستورالعمل‌های صادره و شکایات اشخاص حقیقی و حقوقی غیردولتی که حاکی از تشخیص تخلف در موارد فوق‌الذکر باشد، جهت رسیدگی و صدور رأی به دیوان عدالت اداری ارسال می‌گردد. رسیدگی به این گونه موارد به‌طور فوق‌العاده و خارج از نوبت خواهد بود.

بنابراین اگرچه سازمان بازرسی صلاحیت نظارت بر مصوبات دولتی را دارد، اما چون اولاً، این نظارت صرفاً در فرایند بازرسی محقق می‌شود و ثانیاً، سازمان بازرسی صلاحیت رسیدگی و صدور رأی در هنگام مواجهه با چنین مصوباتی را ندارد، نمی‌توان برای رسیدگی و صدور رأی در حوزه رمزارز، دست به دامان چنین مرجعی شد.

۴-۶. نظارت قضایی

نظارت قضایی به طور کلی شامل راه‌ها و سازوکارهایی است که مراجع صالحیت‌دار قضایی کشور در مقام نظارت، بر اعمال و اقدامات مسئولان و مقامات دولتی و اجرایی اعمال می‌نمایند و به تطبیق عملیات هر سازمان اداری با مقررات و قوانین کشور و همچنین مصوبات و آیین‌نامه‌های مقامات اداری با قوانین می‌پردازند (خاکزاد شاهاندستی، ۱۳۹۴). به عبارت دیگر نظارت قضایی نسبت به دیگر انواع نظارت، مناسب‌تر است؛ زیرا از ضمانت اجرای مناسب‌تری برخوردار است و در هنگام لزوم، احکام لازم‌الاجرا صادر می‌کند (امامی و استوارسنگری، ۱۳۹۳، ج ۲، ص ۱۵۲).

در فصل یازدهم قانون اساسی، دو مرجع به عنوان ناظر بر مصوبات دولتی در نظر گرفته شده‌اند: قضات و دیوان عدالت اداری که در ادامه - به ترتیب - به آنها اشاره می‌شود:

۵-۶. نظارت قضات

در قسمت اول اصل (۱۷۰) قانون اساسی آمده است:

قضات دادگاه‌ها مکلفند از اجرای تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های دولتی که مخالف با قوانین و مقررات اسلامی یا خارج از حدود اختیارات قوه مجریه است، خودداری کنند...

درخصوص نظارت قضات، سه نکته حائز اهمیت است:

نخست. خودداری از اجرای مقررات مغایر با قوانین و مقررات اسلامی و یا خارج از اختیارات قوه مجریه، که جزو وظایف قضات است، نه اختیار آنها؛

دوم. قضات به ابطال مقررات مغایر با قانون نپرداخته، صرفاً از اجرای آن استنکاف ورزند؛

سوم. اقدام قضات در خودداری از اجرای مصوبات محدود به یک دعوای خاص بوده و برخلاف ابطال مصوبات که توسط دیوان عدالت اداری صورت می‌پذیرد، فاقد آثار عینی و فراگیر است (آقای طوق و لطفی، ۱۳۹۸، ص ۲۸۱). بنابراین چنین نظارتی در محدوده مصوبات رمزارز، نمی‌تواند کارساز باشد.

۶-۶. نظارت دیوان عدالت اداری

نظارت دیوان عدالت اداری بر اداره، مهم‌ترین نوع نظارت قضایی است و می‌توان آن را «نظارت قضایی در معنای اخص» دانست. درواقع اینکه بتوان از اداره ای نزد یک نهاد قضایی شکایت کرد و اعمال آن را ابطال کرد، دستاورد بزرگی است که در دوران پس از انقلاب اسلامی جامعه عمل پوشیده است. قانون اساسی با شناسایی امکان ابطال اعمال اداری و تأسیس «دیوان عدالت اداری»، گام بزرگ در جهت پاسداری از حاکمیت قانون و احیای حقوق مردم برداشته است (آقای طوق و لطفی، ۱۳۹۸، ص ۲۸۶ و ۲۸۷).

«دیوان عدالت اداری» عالی‌ترین مرجع قضایی است که صلاحیت رسیدگی به دعاوی علیه دولت و همچنین اعتراضات نسبت به آراء مراجع شبه قضایی را دارد. بنابراین دیوان عدالت اداری صلاحیت عام در دعاوی خاص (مردم علیه دولت) را دارد (امامی و استوارسنگری، ۱۳۹۳، ج ۲، ص ۱۶۱ و ۱۶۲).

براساس اصل (۱۷۳) قانون اساسی «به منظور رسیدگی به شکایات، تظلمات و اعتراضات مردم نسبت به مأمورین یا واحدها یا آیین‌نامه‌های دولتی و احقاق حقوق آنها، دیوانی به نام «دیوان عدالت اداری» زیر نظر رئیس قوه قضاییه تأسیس می‌گردد...».

همچنین مطابق اصل (۱۷۰) هر کس می‌تواند ابطال تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های دولتی را که مخالف قوانین و مقررات اسلامی یا خارج از حدود اختیارات قوه مجریه است، از دیوان عدالت اداری تقاضا نماید. رسیدگی دیوان عدالت اداری به این شکایات، براساس بند (۱) ماده (۱۲) قانون تشکیلات دیوان مصوب ۱۳۹۲ به عهده هیأت عمومی دیوان است:

رسیدگی به شکایات، تظلمات و اعتراضات اشخاص حقیقی یا حقوقی از آیین‌نامه‌ها و سایر نظامات و مقررات دولتی و شهرداری‌ها و مؤسسات عمومی غیردولتی در مواردی که مقررات مذکور به علت مغایرت با شرع یا قانون و یا عدم صلاحیت مرجع مربوط یا تجاوز یا سوءاستفاده از اختیارات یا تخلف در اجرای قوانین و مقررات یا خودداری از انجام وظایفی که موجب تضییع حقوق اشخاص می‌شود.

نکته پایانی که در بحث نظارت دیوان عدالت اداری بر مصوبات دولتی باید بدان اشاره قرار گردد مسئولیت مدنی ناشی از این مصوبات است. در حقوق ایران مسئولیت مدنی ناشی از وضع قانون - به مفهوم خاص - (یعنی قانون اساسی و عادی) وجود ندارد؛ اما در شرایطی که به لحاظ وضع این مقررات، زبانی به اشخاص وارد شود، قابل مطالبه است (امامی و استوارسنگری، ۱۳۹۳، ج ۲، ص ۳۹۲ و ۳۹۳).

درباره نحوه دریافت این خسارات نیز در تبصره (۱) ماده (۱۰) قانون «تشکیلات دیوان عدالت اداری» این‌گونه مقرر شده است:

تعیین میزان خسارات وارده از ناحیه مؤسسات و اشخاص مذکور در بندهای (۱) و (۲) این ماده پس از صدور رأی در دیوان بر وقوع تخلف با دادگاه عمومی است.

به‌طور کلی با توجه به اینکه اثبات رابطه علیت میان خسارت وارده و عدم وضع مقررات چندان آسان نیست، اصولاً دادگاه‌های اداری اداره را به پرداخت خسارت محکوم نمی‌کنند (آقایی طوق، ۱۳۹۸؛ گمیز پُنته، ۱۹۹۴).

۷-۶. نظارت شرعی

اگرچه یکی از معیارهای مهم در بررسی مصوبات دولت توسط مراجع ناظر، تطابق آن با موازین شرعی است، اما قانونگذار در اصل (۴) قانون اساسی به صورت خاص، این وظیفه را به عهده فقهای شورای نگهبان گذاشته است. اصل مزبور چنین مقرر می‌دارد:

کلبه قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر اینها باید براساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر اطلاق یا عموم همه اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص این امر بر عهده فقهای شورای نگهبان است.

در قانون «تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری» نیز به این نوع نظارت اشاره شده است. براساس ماده (۸۷) این قانون، «در صورتی که مصوبه‌ای به لحاظ مغایرت با موازین شرعی برای رسیدگی مطرح باشد، موضوع جهت اظهارنظر به شورای نگهبان ارسال می‌شود».

همچنین تبصره (۲) ماده (۸۴) نیز تصریح می‌نماید: «نظر فقهای شورای نگهبان برای هیأت عمومی و هیأت‌های تخصصی لازم‌الاتباع است».

«نفی سبیل» و «محرومیت‌زدایی» ضمن اینکه دو قاعده مهم در قانون اساسی هستند، مبنای فقهی نیز دارند. در نتیجه بی‌توجهی به آنها می‌تواند به‌منزله نادیده گرفتن موازین اسلامی باشد. در چنین شرایطی ارجاع این موضوع به فقهای شورای نگهبان قابل تصور است.

نتیجه‌گیری

هدف از زمامداری اسلامی و تصویب قوانین، سیر الی الله است. به همین منظور، بر پایه شرع و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، باید قوانین و فعالیت‌های نهادهای گوناگون در این جهت به اجرا درآید. رمزارزها نیز از این قاعده مستثنا نیستند. تاکنون یک سیاست‌نامه توسط بانک مرکزی در سال ۱۳۹۷ و یک دستورالعمل توسط وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۸ در حوزه رمزارز به تصویب رسیده است.

با امعان نظر به مطالب بیان‌شده، رمزارزها در تضاد با قواعدی نظیر قاعده «نفی سبیل»، حفظ نظام، استقلال اقتصادی، نظامی، سیاسی و فرهنگی (مطابق با اصول ۲، ۹، ۱۵۲ و ۱۵۳)، «محرومیت‌زدایی» و نفی تبعیض ناروا (مطابق بند ۹ و ۱۲ اصل ۴۳ و ۳) مواجهند که در ظاهر دلایلی مبنی بر تأمین و مطابقت با اصول نامبرده قانون اساسی، وجود نداشته یا - دست کم - در حال حاضر قابل اثبات نیست.

از سوی دیگر بررسی دقیق قوانین و مقررات موجود نشان می‌دهد نه‌تنها دولت صلاحیت لازم برای وضع آیین‌نامه در این حوزه را ندارد، بلکه محتوای مصوبه نیز با روح قوانین در تعارض است.

مراجع گوناگونی وظیفه نظارت بر دولت را به عهده دارند. درباره مصوبات دولت، دو مرجع صلاحیت‌پیگیری و صدور رأی به ابطال آنها را دارند: رئیس مجلس شورای اسلامی و هیأت عمومی دیوان عدالت اداری. با توجه به اینکه مدت زمانی از اجرای این مصوبات می‌گذرد و از دسترس رئیس مجلس عبور کرده، در حال حاضر دیوان عدالت اداری تنها مرجع صالح برای پیگیری این مصوبات است.

هرچند هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی ماهیت رمزارز با توجه به دو قاعده «نفی سبیل» و «محرومیت‌زدایی» بود و در نهایت مراجع صالح برای رسیدگی و ابطال مصوبات مرتبط با آن بررسی گردید، اما پیشنهاد نویسندگان به ابطال مصوبات توسط دیوان عدالت اداری محدود نمی‌گردد و شامل موارد دیگری هم می‌شود که در ادامه بیان می‌گردد.

فارغ از مطالب بیان‌شده صنعت «ماینینگ» و رمزارز به سبب حسنی که در ایجاد انتقال و کارآفرینی دارد، قابل تأمل است. برای برون‌رفت از این چالش‌ها به نظر می‌رسد تولید رمزارز ملی که صفر تا صد آن ساخت ایران است و اصول منطبق با قانون اساسی را تأمین کند و به رونق تولید و اقتصاد مقاومتی کشور کمک نماید، توصیه می‌گردد. لیکن پیش‌بینی می‌شود که رمزارز ملی توفیقات رمزارز جهانی همچون «بیت‌کوین» را نداشته باشد.

پیشنهادها

جهت به رسمیت شناختن رمزارزهای جهانی یا تولید رمزارز ملی، پیشنهادات ذیل توصیه می‌گردد:

- قانون‌گذاری در حوزه رمزارزها و فناوری زنجیره‌های بلوکی؛
- تأسیس بانک امانات صیانت از کلیدهای خصوصی برای کاهش سرقت و عملیات مجرمانه و حوادث طبیعی؛
- استفاده از آنتی‌ویروس‌ها و نرم‌افزارهای محافظ ایرانی و مطمئن و وارد نشدن در وبگاه‌های غیرمجاز یا مشکوک به فعالیت‌های مجرمانه؛
- پالایش اینترنتی (فیلترینگ) وبگاه‌های مشکوک به فعل مجرمانه و استفاده از گروه‌های حفاظتی و گشت‌های پلیس در فضای مجازی، به‌ویژه وبگاه‌هایی که در انتقالات نقش بسزایی ایفا می‌کنند.
- به نقش صرافی‌ها در این پژوهش کمتر اشاره شده است، در حالی که صرافی‌ها می‌توانند نقش پررنگی در ارتکاب فعل مجرمانه یا پیشگیری از آن می‌توانند داشته باشند. از این رو نهادهای ذی‌ربط با به رسمیت شناختن برخی از صرافی‌های مطمئن می‌توانند اقدام مؤثری در جهت پیشگیری از جرایم حوزه رمزارزها ایفا نقش نمایند؛ زیرا یکی از بندهای مهم اصل (۱۵۶) قانون اساسی مربوط به نقش قوه قضاییه و سیاست‌های پیشگیرانه در جهت ارتکاب جرایم گوناگون در جامعه است. صرافی‌ها می‌توانند با درخواست مدارک شناسایی معتبر از مراجعان و حفظ سوابق تراکنش‌های آنان، گامی مهم در جهت مستندسازی و حفظ ادله و کشف جرم بردارند.
- رمزارز ملی مطابق با قاعده «نفی سبیل» و الگوریتم آن به گونه‌ای طراحی شود که امکان استفاده عموم جامعه از آن فراهم باشد و منجر به محرومیت‌آحاد جامعه از دسترسی به آن نگردد.

منابع

- آقای طوق، مسلم و حسن لطفی، ۱۳۹۸، *حقوق اداری (۱)*، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- آقای طوق، مسلم، ۱۳۹۸، «نظارت قضایی بر عدم وضع مقررات در ایران در پرتو حقوق اداری تطبیقی»، *مطالعات حقوق عمومی*، ش ۳، ص ۶۷۴-۶۵۷.
- ارزانیان، نسترن، ۱۳۹۶، «بلاک چین و ارز دیجیتال در ایران، قانونگذاری چالش‌ها و راهکارها»، در: *اولین کنفرانس رگولاتوری بلاک چین و رمنازرها*، تهران، مرکز همایش‌های صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
- _____، ۱۳۹۸، «تحلیل تطبیقی نهاد بیلمنت در نظام حقوقی کامن لا: با تأکید بر احکام تصرف در اموال مجازی»، *حقوق و فناوری اطلاعات*، ش ۱، ص ۱۸۱.
- امامی، محمد و کوروش استوار سنگری، ۱۳۹۳، *حقوق اداری*، چ هجدهم، تهران، میزان.
- بساطیان، محمد و محمد زاهدی اصل، ۱۳۹۰، «مسائل و مشکلات فقر در ایران»، *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ش ۷، ص ۲۶۱.
- بهره‌مند، حمید و امیرکبیا عامری‌ثانی، ۱۳۹۸، «چالش‌ها و راهکارهای جرم‌یابی پولشویی از طریق ارزش‌های رمزنگاری‌شده»، *کارگاه*، ش ۴۶، ص ۵۵-۷۳.
- بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با والیبالیست‌های جوان و نترات برتر المپیادهای علمی، ۱۳۹۸، در: Khamenei.ir
- پروین، خیرالله و آرن پیشت، ۱۳۹۴، «حدود نظارت تقنینی بر مصوبات هیئت وزیران با تأکید بر اصول ۸۵ و ۱۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، *مطالعات حقوق عمومی*، ش ۱، ص ۸۲-۶۳.
- خاکزاد شاهاندشتی، محسن، ۱۳۹۴، «بررسی تطبیقی نظارت قضایی بر تعیین منابع درآمدی شهرداری در ایران و انگلستان»، *حقوق اداری*، ش ۹، ص ۱۱۱-۷۷.
- خردمند، محسن، ۱۳۹۸، «بررسی فقهی استخراج و مبارله رمازرها با تمرکز بر شبکه بیت کوین»، *معرفت اقتصاد اسلامی*، ش ۲۰، ص ۹۳-۷۰.
- دهروه سمنانی، زهرا، ۱۳۹۶، *حفظ حریم خصوصی در کاربرد اینترنت اشیا با استفاده از تکنولوژی بلاک چین*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه الزهراء.
- رجبی، ابوالقاسم و روح‌الله فریور، ۱۳۹۶، «آشنایی با فناوری راهبردی زنجیره بلوکی و کاربردهای آن»، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات ارتباطات و فناوری نوین مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۵۲۴۱، ص ۱-۲۱.
- رضایی، مجید و سیدمحمدعلی هاشمی، ۱۳۹۷، «بازخوانی قاعده نفی سبیل با رویکردی به اندیشه‌های امام خمینی»، *پژوهشنامه متین*، ش ۵۷، ص ۶۱-۸۶.
- زارعی، بهادر و یاشار ذکی، ۱۳۹۰، «اصل تمامیت ارضی از دیدگاه جمهوری اسلامی ایران، پژوهش‌های جغرافیای انسانی»، ش ۷۸، ص ۲۳۶-۲۲۱.
- سلیمانی پور، محمدمهدی و همکاران، ۱۳۹۶، «بررسی فقهی پول مجازی»، *تحقیقات مالی اسلامی*، ش ۲، ص ۱۶۷-۱۹۲.
- صیادمعروف، محمدرسول و همکاران، ۱۳۹۴، «واحد پول دیجیتالی بیت‌کوین و نقش آن در تجارت الکترونیک»، در: *دومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی*، ترکیه - استانبول.
- غمامی، سیدمحمد مهدی و همکاران، ۱۳۹۷، «شاخص‌های فقهی حقوقی استقلال دولت با تأکید بر حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران»، *دانش حقوق عمومی*، ش ۱۷، ص ۵۱-۷۴.

فتحی، محمد، ۱۳۹۳، «اصول قانون اساسی در پرتو نظرات شورای نگهبان»، اصل سوم، شماره مسلسل ۱۳۹۳۰۰۹۵، پژوهشکده شورای نگهبان.

فطرس، محمدحسن و فاطمه شهبازی، ۱۳۹۴، «بررسی وضعیت فقر و نابرابری در مناطق شهری و روستایی ایران طی سال‌های پیش و پس از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌های نقدی»، *سیاست‌های مالی و اقتصادی*، ش ۹، ص ۳۶-۷.

میرزاخانی، رضا و حسینی‌سعدی، ۱۳۹۷، «بیت‌کوین و ماهیت مالی - فقهی پول مجازی»، *جستارهای اقتصادی ایران*، ش ۳۰، ص ۹۲-۷۱.

میرزاخانی، رضا، ۱۳۹۶، «بیت‌کوین و ماهیت مالی فقهی»، مرکز پژوهش توسعه و مطالعات اسلامی، *سازمان بورس و اوراق بهادار*، کد گزارش ۲۰۱۷-۲۰-۹۶-۱ ص ۴۵-۱.

نواب‌پور، علیرضا و همکاران، ۱۳۹۷، «تحلیل فقهی کارکردهای پول‌های رمزنگاری‌شده (مورد مطالعه بیت‌کوین)»، *اقتصاد اسلامی*، ش ۷۲، ص ۲۱۳-۲۴۳.

نوائی لوانسانی، اکرم، ۱۳۹۶، «بررسی فقهی قاعده نفی سبیل در روابط بین‌الملل»، *فقه و مبانی اسلامی*، ش ۳، ص ۱۲۵-۱۴۲.

Bomhe, R, Christin, N, Edelman, B, Moore, T, 2015, "Bitcoin: Economics Technology, And Governance", *The Journal of Economic Perspectives*, N. 29 (2), p. 213-238.

Dion-Schwarz, Cynthia, Manheim, David, Johnston, Patrick B, 2019, "Terrorist Use of Cryptocurrencies Technical and Organizational Barriers and Future Threats", *RAND Corporation, Santa Monica*, Calif Press.

Dyntu, Valeriia, 2018, *Cryptocurrency As A Means of Money Laundering*, Odessa Law Academy Press.

Gomez Puente, Marcos, 1994, "Responsabilidad por inactividad de la Administración", *Documentación administrativa*, N. 237-238, p.139-204.

Gupta, Manav, 2017, "Blockchain for dummies", *IBM Limited Edition*, US.

Kelso, Edward, 2018, *snowden releases nsa documents showing bitcoin was*, bitcoin.com.

Lemieux Louise, 2016, "Trusting Records: Is Blockchain Technology the Answer?", *Records Management Journal*, V. 26, N. 2, p. 50-71.

Likhuta, Vlad, 2017, "Bitcoin Regulation: Global Impact, National Lawmaking", *forklog research*.

Omri Y, Marian, 2015, *A Conceptual Framework For The Regulation of Cryptocurrencies*, UF Law Faculty Publications, University of Florida Levin College of Law UF Law Scholarship Repository, p53-68.

Peng, Starry, 2013, "BITCOIN: Cryptography, Economics, and the Future", *thesis of School of Engineering and Applied Science University of Pennsylvania*, p. 1-60.

Sat, Krylov, 2016, "Investigation of Money Laundering Methods Through Cryptocurrency", *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, V. 83, p. 220-240.